

**СБОРНИК ДОКЛАДИ ОТ
МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ**

**COLLECTION OF PAPERS FROM
INTERNATIONAL CONFERENCE**

**ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА
СЪВРЕМЕННИЯ ТУРИЗЪМ**

**TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF
MODERN TOURISM**

**Смолян, 15-17 октомври 2009
Smolyan, 15-17 October 2009**

ИЗКУСТВОТО ОТ ЕПОХАТА НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ – ЕДИН НЕУСВОЕН РЕСУРС В ТУРИЗМА

Владимир Димитров
Нов български университет

THE ART OF THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL: AN UNUSED RESOURCE FOR TOURISM

Vladimir Dimtsov
New Bulgarian University

Abstract: In this article the author discusses opportunities for the development of cultural tourism in smaller settlements where monuments of the late Bulgarian National Revival are located. By way of illustration, examples are provided of the sustainable link between tourism and cultural heritage in small settlements like the village of Teshovo.

В статията си авторът обръща внимание на възможностите за културен туризъм в по-малките селища на страната, притежаващи паметници от епохата на късното Българско възрождение. В статията се привеждат примери и за устойчиво развитие на туризма в селища като с. Тешово.

Днес туризмът е един от отраслите с най-бързо развитие не само у нас, а и в световен мащаб. През последните години - наред с познатите „класически“ форми на туризъм, все по-голямо внимание се обръща на екотуризма, селския туризъм и най-вече на културния туризъм, който е пряко свързан с паметниците на културно-историческото наследство, с придобиващите все по-голяма популярност културни коридори, културни маршрути и културни пейзажи. Този вид туризъм е пряко свързан с опазването и социализирането на паметници на културата и забележителните места, както и с рекламирането на непопулярни такива забележителности.

Доказателство за тясната връзка между туризма и опазването на културно-историческото наследство е, от една страна, създаването на Научен комитет по културен туризъм към Международния съвет за опазване паметниците на културата и забележителните места (ИКОМОС)⁴³, а от друга страна, промяната в учебните програми в някои западно- и средноевропейски университети, които въвеждат изучаването на история на изкуството и туризъм в една учебна специалност. У нас културният туризъм – наред с другите форми като селски, спортен, ваканционен, религиозен, образователен, еко - и хобитуризъм, придобива все по-голяма значимост. Напоследък могат да бъдат видени всякакви обяви, широко рекламиращи подобен тип туризъм. Тук няма да коментирам съдържанието на предлаганите услуги, които много често са далеч от европейската представа за културен туризъм⁴⁴.

Понятието за туризъм днес непрекъснато се изменя и обогатява най-вече поради динамичната и сложна социално-икономическа система. Непрестанно се изменят

⁴³ Повече за научния комитет по културен туризъм към Българския национален комитет на ИКОМОС вж. <http://www.icomos-bg.org/?go=home&lang=bg>; За научния комитет към ICOMOS International вж. <http://www.icomos.org/tourism/>.

⁴⁴ В България с проблемите на културния туризъм професионална се занимава Асоциацията за културен туризъм <http://www.heriquest.com/index.php?p=47&l=1>

счетават и се появяват нови форми и разновидности в туризма. Различните видове туризъм обикновено се съчетават с посещение на културни ценности, на каквито нашата страна е пребогата. При подбора на паметници на културата се обръща особено внимание на фолклора⁴⁵, на паметниците от Античността, най-вече свързани с тракийската култура, на паметниците от Средновековието (Велико Търново, Боянската църква и пр.), както и на няколко архитектурни резервата (Копривщица, Жеравна, Етъра и др.). Разбира се, в повечето културни маршрути се включват и паметници от възрожденската епоха - такива са пловдивските църкви, големите манастири (Бачковският, Троянският, Преображенският и т.н.) и разбира се перлата на Българското възраждане – Рилският манастир, включен в списъка на световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Тук обаче искам да се спра на една особена група паметници, свързана с изкуството от епохата на късното Българско възраждане (XIX в. – началото на XX в.).

* * *

Българското национално възраждане е една от най-ярките и запомнящи се страници от българската история. След петвековно турско владичество българският народ събира сили и започва борба за духовно и политическо освобождение, за свобода на човешката личност, за правото да се нарича българин:

Художествената култура от тази епоха е пронизана от свободолубие и романтика, която е неповторимо явление и в историята на европейската култура. Опирайки се на традицията и под влияние на културата на съседните и други европейски народи, българските просветители, строители, художници и народни майстори създават произведения, достойни за времето на борба в този преломен момент в историята на българския народ. Възраждат се националният дух, икономиката, просветата и пр., без да се претоткрива наследството на Античността или Средновековието, макар че историзмът и славните времена (особено от средните векове) играят важна роля при формиране на идентичността и националното самочувствие.

През епохата на Възраждането, особено в последните му години, работят паралелно зографи – представители на големите художествени центрове и фамилии, като Никола Образописов и Симеон Молеров, които се радват на уважението на тогавашната общественост и са затрупани с безброй поръчки. По същото време творят и първите академично образовани художници – Станислав Доспевски, Христо Цокев, Николай Павлович, Димитър Добрович. Те въвеждат реалистичния стил в църковната живопис. Този стил обаче е прекалено авангарден за тогавашното общество и няма масов успех, макар че са налице някои изключения – напр. иконите на Станислав Доспевски. Това изкуство е изолирано явление, създавано от неколцина образовани в чужбина художници, а потребителите му са ограничен брой образовани градски семейства. Интересът към академичното изкуство нараства в Княжество България след Освобождението с помощта на официалната Църква и то бързо измества възрожденската естетика, но интересът към нея се запазва до първото десетилетие на XX в. в неосвободените земи и в периферията на Княжеството. Завладяването на църковното ни изкуство от духа на академизма се случва точно тогава, когато Европа открива изкуството на примитивите. Интересът към тези две групи художници е голям сред изследователите на изобразителното изкуство – както в началото, така и днес. За тях са изписани монографии, студии, статии, организирани са изложби.

Третата група зографи и техните паметници не привличат интереса на историците на изкуството, а работата им е определяна като слаба и незаслужаваща

⁴⁵ Краев, Г. Фолклорът като сувенир – начин на употреба в туризма. Нов български

внимание. Дори нещо повече – то се смята за накръняващо националното ни самочувствие. Това мнение е нанесло безвъзвратни загуби, а и днес продължава да причинява много щети на паметниците от тази трета група. Изкуството, разпространено най-масово през втората половина на XIX в., понякога е унищожавано целенасочено, защото е смятано за упадъчно и неестетично. Напоследък се събуди интерес и към този тип паметници, но за съжаление в изкуствознанието няма установена терминология по този въпрос. Най-често за да се обозначат паметниците от този тип, се използват термините “примитив”, “наив”, а майсторите, изработили тези паметници, се наричат “нешколувани”.

Тази група майстори работи най-активно в останалите в Османската империя след Берлинския договор земи на Югозападна България и Родопите. Повечето подобни паметници на църковното изкуство от XIX и началото на XX в. в някои по-малки селища на страната остават все още слабо проучени, а немалко – дори напълно неизвестни. В църквите от периода рядко могат да се открият образци с високи художествени качества, но изследването им би обогатило представата за нашето културно наследство, както и за неговите създатели. Подробното изучаване на тези паметници ще бъде и от полза за населените места след включването им в употреба като туристически обект.

Голяма част от тези паметници, както вече споменах, са разположени в райони на България (Югозападна България, Родопите, Трънско и Кюстендилско⁴⁶), в които все по-успешно се развива селският, спортният туризъм и екотуризмът, т.е. тези паметници – предимно на религиозното изкуство, не са изолирани и биха могли да бъдат обект на посещение от страна на туристи, в чийто интерес не попадат пряко. Причините за това са различни – или тези паметници не са проучени, или липсва каквато и да е информация за тях, а някои от тях дори са затворени и за посещения.

За да не бъда голословен, ще дам няколко примера. При двукратното ми посещение в гр. Смолян имах късмета да посетя с. Широка Лъка, да видя прекрасната природа и възрожденската архитектура, да се насладя на таланта на учениците от музикалното училище в селото. Поради специфичните ми интереси в областта на възрожденското изкуство имах желание да посетя и храма „Успение Богородично”, добре познат ми от книгата на Николай Клисаров⁴⁷ – една от малкото (а може би и все още единствена) монографии в областта на историята на възрожденското изкуство. Уви – двата пъти не успях! Такава е ситуацията в повечето населени места с подобен тип паметници. В района на град Гоце Делчев има голяма група църковни паметници от XIX в., които могат да бъдат обект на културен и/или религиозен туризъм, но те стоят затворени.

В село Тешово обаче нещата не стоят така. Там храмът е отворен постоянно, към него е изграден хотелски комплекс, предлагащ условия за посещение на туристи. Църковното настоятелство поддържа и сайт, чрез който селото и неговият храм са достойни на всеки, проявяващ интерес. Всичко това е допринесло за увеличаване на потока туристи към с. Тешово. Тези туристи отиват там, посещават селото, храма, кулата, магазина и се връщат обратно, без дори да спрат в селата по пътя, защото там ще почукат на затворена врата. Чрез така развития културен (религиозен) туризъм Настоятелството е събрало пари и за реставрация на храма.

Дадох тези няколко примера, за да илюстрирам положителните и отрицателните практики, както и възможността паметниците на културата да бъдат от полза за туризма.

⁴⁶ Примерите могат да бъдат много повече, но тук привеждам примери само от тази район в които имам пряк опит.

⁴⁷ Клисаров, Н. Църквата „Успение Богородично” в с. Широка Лъка, Смолянско., С., 2003.

респ. за просперитета на населеното място, а туризмът да допринесе за опазването на културното наследство.

С настоящия текст не мога да предложа рецепта за решаване на тези проблеми – тяхното разрешаване е в ръцете на Църквата, общините, на експертите по туризъм и културно наследство, учените, на жителите на населените места. Тук се опитам да напомня на проблемите, загрижен най-вече за културното наследство в тези малки селища на страната. Това наследство скоро ще остане съхранено само на фотографската лента или на съвременния цифров носител. С тази статия искам да обърна внимание както на експертите по туризъм, така и на тези, отговарящи за културното наследство, колко полезно може да бъде използването на неразработените обекти за нуждите на културния туризъм. А всичко това от своя страна ще доведе до съхранение и опазване на паметниците на културата.